

Modern Dönemde Seyyid Ahmed Han ve Fazlur Rahman'a Göre Ahkâmın Değişmesi*

Fatma Özkan

Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı / *Teacher, Ministry of National Education*
ozkann_f@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-6898-696X

Öz

Kur'an-ı Kerim, İslâm dininin ana kaynağı olması itibariyle her dönemde ona inanan insanların hayatına yön vermek amacıyla anlaşılacak durumundadır. Bu anlama ve anlamlandırma çabası Müslümanlar arasında metot ve tarz farklılığını da beraberinde getirmiştir. Kur'an'ın, özellikle sosyal alana nüfuz eden ahkâm ayetlerinin, modern zamanda uygulanabilirliği sorunu, Müslümanların yüz yüze geldiği bir problemdir. Bu konunun anlaşılabilmesi için öncelikli olarak Müslümanları bu noktaya getiren fikrî zeminin incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikli olarak bu konuya değinilecek sonrasında da ahkâmın değişmesi ve bu değişimin sınırları ele alınacaktır. Değişimin sınırları ele alınırken de konu İslam hukuku açısından kısaca incelenecektir. Akabinde, ahkâmın değiştirilmesi ve bu değişim alanının geniş tutulması gerektiğini söyleyenlerin, düşüncelerini Hz. Ömer'in gerçekleştirdiği uygulamalara dayandırmaları nedeniyle Hz. Ömer'in konuyla en çok ilişkili olan uygulamaları incelenecektir. Çalışmanın konusunun çok geniş kapsamlı olması itibariyle ve klasik dönemde; ahkâmın değişmesinin günümüzdeki kadar zihinleri meşgul etmediği gerçeğinden yola çıkarak, ahkâmın değişmesinden yana tavır ortaya koyan Seyyid Ahmed Han ve Fazlur Rahman'ın konu ile görüşleri incelenerek çalışma sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm hukuku, Ahkâmın değişmesi, Usul, Halife Ömer, Seyyid Ahmed Han, Fazlur Rahman.

* **İntihal Taraması/Plagiarism Detection:** Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma süre-cinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belir-tildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been fol-lowed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Fatma Özkan).

Geliş/Received: 16 Temmuz/July | **Kabul/Accepted:** 15 Eylül/September 2022 | **Yayın/Publis-hed:** 20 Eylül/September 2022

Atf/Cite as: Fatma Özkan, "Modern Dönemde Seyyid Ahmed Han ve Fazlur Rahman'a Göre Ahkâmın Değişmesi = Change of Ahkam According to Sayyid Ahmed Khan and Fazlur Rahman in Modern Times", Danisname 5 (Eylül/September 2022), 185-211 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7090843>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribu-tion-NonCommercial License

Change of Ahkam According to Sayyid Ahmed Khan and Fazlur Rahman in Modern Times

Abstract

As the Qur'an is the main source of Islam, it must be understood guide the people life's who believe in it in every period. The effort to understand and make sense of Qur'an has brought with it the difference of method and style among Muslims. The problem of the applicability of the Qur'an in modern times, especially the applicability of the verses that penetrate the social sphere, is a problem that Muslims face. In order to understand this issue, first of all, it is necessary to examine the intellectual ground that brought Muslims to this point. Therefore, in this study, this subject will be mentioned primarily, and then the change in the ahkam and the limits of this change will be discussed. During this discussion, the subject will be briefly examined in terms of Islamic law. Afterwards, the most associated applications of Hz. Umar on the subject will be examined because those who say that change of ahkam is necessary and keep this field of change wide, base their thoughts on practices executed by Hz. Umar. Since the subject of the study is wide-ranging and based on the fact that the change of ahkam, did not occupy the minds in the classical period as much as today; the study will be concluded by examining the views of Sayyid Ahmed Khan and Fazlur Rahman who have an attitude in favoring opinions on changing ahkam.

Keywords: Islamic law, Changing Ahkam, Method, Caliph Umar, Sayyid Ahmed Khan, Fazlur Rahman.

Summary

As a requirement of their belief in Allah, Muslims strive to continue their lives as the Creator wishes. Allah has revealed in divine books how people should live their life. In addition to this, the prophets he sent also explained these messages to humankind. As time passed, people's needs, expectations and wishes have changed. As such, it has emerged as one of the problems discussed in the modern period whether religion, which meets the needs of people, can respond to this change. Perhaps this can be perceived as one of the biggest problems. This study tries to reveal the main reason for the intellectual adventure in perceiving this thought as a problem.

In the study, first of all, the intellectual ground on the change of ahkam, which is one of the problems that Muslims faced, is revealed. The perception of religion as a problem became more evident after the 1800s. The distanced approach to religion is closely related to the process of Christianity. Later, this situation became a method and affected all religions. This process has been expressed by researchers as the secularization process. In fact, perceiving Islam as a problem is directly proportional to the spread of colonization. In this respect, the distant approach to Islam is also a result of colonialism. In this sense, this study claims that the Indian subcontinent supports the intellectual paradigm. Thinkers such as Sayyid Ahmed Khan and Fazlur Rahman have put forward different ideas about the changing perception of Islam in the colonial context, and the change of ahkam is one of them. This study aims to reveal what should be understood from the change of ahkam. Change also refers to a situation where nothing can go back to the way it was after a point. When the subject of change is religion, a question arises "Can this change, which concerns some part of

Özkan, Change of Ahkam According to Sayyid Ahmed Khan and Fazlur Rahman in Modern Times

religion, also cause the destruction of religion?" Even this question alone shows that the subject is worth thinking about.

What is meant by the change of ahkam; regardless of whether there is any ayat or hadith about it, changes and differences observed in the provision or practice related to any subject over time. There are three types of approaches regarding the change of ahkam. According to the first one, the issues related to the actual legislation are within the scope of the change, whether there is any ayat or hadith about it or not. According to those who support the second view, the subject of change is very narrow. According to the third and the moderate approach, if a verse has different applications, these may change according to the maslahah. In terms of Islamic law, the scope of change is in instrumental matters, in the provisions that can be known with reason, it can change if the cause disappears. Ahkam whose cause cannot be known by reason are taabbudi decrees; Hadds, worship, harams, kaffarah are evaluated in this section, they are excluded from change. In ijtilhad judgments, the change can occur in matters that are uncertain in their evidence or indicative.

In the next phase of this work, it is discussed whether Umar ibn al-Khattab's practices set an example for the change of ahkam. Since those who argue that the ahkam can change, base their thought on Umar's practices. The two most well-known examples on this subject are: Chalif Umar did not allocate funds from the zakat fund to the muallafa al-qulub and did not impose the penalty of amputation for theft during the famine. These two practises of Umar were examined to show that the opinions of those who claim that Umar acted against(!) Quran verses and changed the ahkam according to the changing conditions, do not reflect the truth. The fact that Umar did not allocate a share of the zakat to the muellefe-i kulub is a temporary annulment of the provision due to the disappearance of the cause. It is also a matter of debate that preferring one of the groups listed in the Quran verse and not choosing the other is an example of a change in ahkam. Another example of Umar's practices is that he did not impose the penalty of amputation for theft. In this event, which is thought to be an example for the change of ahkam, the penalty of cutting off the hand was not applied because it took place during the famine years or because it did not reach the nisab of theft.

In this context, Sayyid Ahmed Khan's idea of giving another punishment for theft crime is not acceptable. Since the subject at issue here is a hadd penalty and the hadds are out of the scope of change. Ahmed Khan claims that the Sahabah imposed prison sentences for thieves, not amputation penalty. This is because the good does not reach the nisab amount for theft. The reason why Ahmed Khan thinks that is that he believes that earthly matters can change with the change of time.

Fazlur Rahman states that the innovations brought by the Qur'an to social life include legal and moral issues. Fazlur Rahman thinks that religion cannot go beyond misinterpretation if it is not realized that legal provisions can/will change. The summary of this sentence of Fazlur Rahman is as follows: The Qur'an is not a legal document. All principles other than moral principles, especially those related to the legislative spirit, can be reapplied for any age. It is seen that Fazlur Rahman, like Ahmed Han, adopted the approach that keeps the field of change quite wide in the

change of ahkam. This study tried to reveal what can be the subject of change in the issue of change of ahkam and draw attention to the importance of evaluating the issue in terms of Islamic law.

Giriş

Yaşadığımız çağda zamanın ilerlemesi ile birlikte dinî konulardaki tartışmalardan biri de şer'î hükümlerin değişmesi konusudur. İlmî, fikrî, iktisadî, ictimai birçok neden bu tartışmanın alt yapısını oluşturmaktadır.¹

Değişme olgusuna ahkâmın konu edilmesi, insanların ihtiyaçlarının çeşitlenmesi, zamanın değişmesi ile hükümlerin günümüz dünyasında karşılık bulup bulamadığı da bu konuya ilişkin soru/sorunların başında gelmektedir. Hükümlerin değişmesi konu edildiği zaman konu çok geniş bir perspektiften incelenebilir mahiyettedir. Bu çalışmanın amacı mezkûr konu ile ilgili olarak genel bir bakış açısı ortaya koymaya çalışmaktır. Daha önce de belirtildiği üzere modern zamanlarda ahkâmın değişebileceğini hatta değişmesi gerektiğini düşünen isimlerin fikrî alt yapılarını oluşturan zemini inceleyerek, konunun düşünsel boyutunu da ortaya koymaya çalışmaktır.

Çalışmada, ilk olarak hükümlerin değişebileceğini savunanların fikrî alt yapıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ahkâmın değişimi ile kastedilen düşünsel paradigmanın anlaşılması, meselenin usûl kısmının incelenmesini gerekli kıldığından, çalışmanın bir sonraki aşamasını değişimin usûl açısından değerlendirmesi oluşturacaktır. Zira değişim olursa/olabilirse bunun sınırları nedir? Hangi hükümler değişebilir? gibi sorulara cevap bulunması zaruridir. Hükümlerde değişimin gerekliliğini savunan kimselerin, ortaya koydukları verilerin değişim için örnek teşkil edip etmediği, mevzunun anlaşılması adına gereklilik arz ettiğinden bu noktaya temas edilip çalışma sonlandırılacaktır.

1.Modern Dönemde Din Algısının Değişmesi

Dinin, bir problem olarak görülmesi bilhassa 1800'lü yıllardan itibaren daha belirgin bir hâl almıştır. Dini, bir problem olarak ele alan doktrinlerde, yaşanan tarihî süreç ile dinin etkisinin hatta etkinliğinin, insanlık nazarında azalması insanın tekâmül sürecine bağlı olarak izah edilmeye çalışılmış, dinin her ne kadar bireyler ve toplumlar üzerinde olumlu etkileri olsa da zamanla ortadan kalkması öngörülen bir olgu olduğu kabul edilmiştir. Günümüzde İslâm coğrafyası ele alındığında mesele sadece dinî problemler değil, bizzat dinin kendisinin bir problem olarak görülmesidir. Temelde İslâm, bu dini

¹İbrahim Özdemir, "Ahkâmın Değişmesi' ne Farklı Bir Yaklaşım", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no.47(2014): 19.

benimsemeyen kimseler tarafından bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Dine bu şekilde bir yaklaşımın alt yapısını oluşturan şeyin bizzat Hristiyanlık dininin geçirdiği sürecin baz alınarak, yöntem haline getirildiği söylenebilir. Özetle Batı'da yaşanan süreç ilk olarak Hristiyanlığı, akabinde dünya üzerindeki bütün dinleri ve hassaten de İslâm'ı sorun haline getirmiştir. Hristiyanlığın problem hâline gelmesi araştırmacılar tarafından sekülerleşme süreci olarak ifade edilmektedir. Sekülerleştirme ise dini hâkim olduğu alanlardan uzaklaştırarak bu alanların, dinî bağımlılıklarından koparılması ve insanî boyuta getirilmesi olarak tanımlanmaktadır.²

Müslüman coğrafyada İslâm'ın bir sorun olarak algılanması, Hristiyanlıkta olduğu gibi değildir. Durum bundan biraz farklı olsa da şunu gözden kaçırmamak gerekir. Eğer din bir bölgede problem olarak algılanıyorsa orada sekülerleşmenin varlığı yadsınamaz. İslâm topraklarında dünyevileşmeyi önceleyen her ne ise, bu durum akabinde İslâm'ı bir sorun haline getirmiştir. Tarihî süreç bizi şu düşünceye götürmektedir. İslâm dini, sömürgeleşmenin önündeki en büyük sorun olarak görülmüş, önce sömürenlerin sonrasında da sömürgelerden yönetimi teslim alanların nazarında ciddi engel oluşturmuştur. Özetle İslâm dünyasında sekülerleşmenin yaygınlaşması, sömürgeciliğin yayılmasının kaçınılmaz bir sonucudur. Nihâî olarak Müslümanlar dinden değil dini, problem haline getiren bir sürecin içerisinde farklı sorunlarla yüz yüze gelmişlerdir. İçine düşülen durumun sorumlusu olarak gelenek algılanacak ve gelenekle yüzleşip onun bakiyesinden kurtulmak, yeni düzenin menheci olacaktır. Bütün bu çabalar Müslümanları, Hristiyanlıkta yaşanan süreçten kurtaramayacak ve onların yaşadığı sorunlardan daha fazlası Müslümanları bekleyen eşik olacaktır.³

Bugün Batı'yı yok sayarak, herhangi bir meseleyi tanımlamak nasıl mümkün değilse, o probleme çözüm bulmak da mümkün değildir. Netice itibariyle bizim Batı ile bu bağlamdaki ilişkimiz, dinî metinlerin anlaşılmasına ilişkin; gelişen durumun alt yapısını oluşturmasıdır. Klasik doktrin dinî metinleri bir mesele olarak görmemiş, onlarla hayat arasında ortaya çıkan mesafeyi kapatmak üzerine bir tavır takınmıştır. Din, bu yaklaşım için bir yük değil bilakis bir ihsan olarak görülmüştür. Bu bağlamda gelenek, her ne kadar eleştiriye maruz kalsa da problemlerin çözümünde temel dayanaklardan biri

²Tahsin Görgün, *Anlam ve Yorum* (İstanbul: Külliyat Yayınları, 2016), 31-35.

³Görgün, *Anlam ve Yorum*, 35-38.

olmuştur. Sömürge dönemi ile bu tavır değişmiş, siyasî alanda yaşanan sıkıntıların neticesinde, bu durumun sorumlusu olarak, gelenek görülmüş, din ile gelenek birbirinden ayrılmış ve dinin korunması için geleneğin feda edilebileceği düşüncesi gün yüzüne çıkmıştır. Bu düşüncenin neticesi olarak İslâm, gelenekten arî bir şekilde yeniden anlaşılmaya çalışılmış ve dinî metinlerin yeniden anlaşılması gibi yeni bir tarz gelişmiştir. Bu tarzlardan birisi de "İslâm Modernizmi" olarak literatürde kendisine yer edinmiştir. Bakıldığı zaman İslâm coğrafyası sömürge topraklarıdır ve bu durumun bir sorumlusu vardır. Müslüman coğrafyada varlığını en çok hissettiren şey din ise, din de Müslümanları sömürge durumuna düşmekten kurtaramıyorsa, o halde dini, zamanın ihtiyaçlarına çözüm üretmekten yoksun bir sistem haline getirmek, Müslümanlar açısından da kabul edilebilir bir varsayım olacaktır. Açıkçası bu tez, İslâm'ı da problem haline getiren bir iddia olacaktır.⁴

Buraya kadar değinilen noktaları destekler mahiyette bir örnek vererek bu kısmı tamamlamak istiyoruz. Kraliçe I. Elizabeth'in emriyle kurulan Doğu Hindistan Şirketi⁵ bölgede etkin olmaya başladıktan sonra genel vali, Hint mahkemelerinde medenî hukuku kullanışsız olarak nitelemiş, suçluların cezalandırılmasında İslâm hukukunun yetersiz kaldığını iddia etmiştir. Genel valinin isteği şeriatı Anglo-İslâmî bir yapıya büründürmek olmuştur. İngilizlerin İslâm hukukuna en fazla müdahil oldukları alan ise ceza hukuku olmuştur. Çünkü hadd, mezalim, kısas ve diyetin İngilizler açısından kabul edilebilir bir yanı yoktur. Nihayetinde diyet yok sayılmış, ta'zir yasası da sadece toplumu ilgilendiren cezalara hasredilmiştir. Sonuç olarak bu süreç 1832 yılında, İslâm ceza hukukunun İngilizlere uygulanamayacağı şeklinde son bulmuştur. Hukukta, İngilizlerin yarattığı bu değişiklikler de Hindistan'daki modernist eğilimler için çığır açıcı bir hâl almıştır.⁶

Dini, yeniden biçimlendirme ve anlamlandırma olgusunu belki de en çok Hint alt kıtasında görüyoruz. Alt kıtanın uzun yıllar sömürge altında kalması zamanla Hindistan-Pakistan ayrımına⁷ sebep olmuş daha sonra da sömürge altında İslâm'ın farklı yorumlarının çarpıcı örneklerini bizlere sunmuştur. Bu coğrafyanın yetiştirdiği Sir Seyyid Ahmed Han ve Fazlur Rahman gibi

⁴Görgün, *Anlam ve Yorum*,39-42.

⁵Aziz Ahmed, *Hindistan Ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*, çev. Ahmet Küskün (İstanbul: Yöneliş Yayınları,1990), 22.

⁶Ahmed, *Hindistan Ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*, 25-26.

⁷N. Ahmet Asrar, "Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşe'leri ve Bangladeş'in Doğuşununun Tarihçesi", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 6,no.1-2(1975):61-62.

düşünürler, sömürge bağlamında İslâm algısındaki değişimin ve inhirafın nüvelerini oluşturmuşlardır.

2. Ahkâmın Değişmesi

Modern dünyada, insanların ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ve değişmesinden dolayı dinî hükümlerin de değişebileceği fikri ortaya atılmıştır. Bu değişiklik en çok siyasî, iktisadî ve hukukî alanda gözlenmeye başlanmıştır. Değişim fikrinin temel dayanaklarını, Hz. Ömer'in uygulamalarının oluşturması yanında Mecelle'nin 39. maddesi de bu konunun zemini teşkil etmektedir. "*Ezmânın tagayyuru ile ahkâmın tagayyuru inkâr olunamaz*"⁸ /Zamanın değişmesi ile hükümlerin değişmesi inkâr edilemez. Bunun yanı sıra Mecelle'de 14.madde olarak şöyle bir kaide yer almaktadır:"*Mevrid-i nassda içtihada mesağ yoktur.*"⁹ /Hakkında nass bulunan bir mesele içtihada konu edilemez. Bu iki madde meseleyi anlamak adına ve değişimin sınırlarını çizmesi bakımından bize bir yöntem sunmaktadır. Her ne kadar 39.madde biraz sonra değinileceği üzere, değişimin alanını dar tutanlar tarafından farklı yorumlanmış olsa da aynı madde değişmeyi savunanların kendilerine dayanak kabul edebilecekleri bir mahiyet arz etmektedir.

Ahkâm ayetleri; içinde hükümlerin bulunduğu belirtilmiş ayetler ve içinde hüküm bulunmayıp istinbât yolu ile hüküm çıkarılan ayetler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.¹⁰Ahkâmın değişmesiyle kast edilen "Hakkında nass bulunsun bulunmasın, herhangi bir konu ile ilgili hüküm ya da uygulamada, zaman süreci içerisinde gözlenen değişiklikler, farklılıklardır. "Değişme tabiri şu durumları kapsamaktadır:

1-Gelişme istinadındaki hükümler: İktisâdi değer kazanmasından dolayı Hz. Ömer devrinde atların da zekâta tabi mallar kapsamına dâhil edilmesi.

2-İbadetlerle ilgili düzenlemeler: Terâvih'in cemaatle beraber kılınmaya başlanması, Zatu İrk'in mikât olarak belirlenmesi.

3-Kavram sınırlarının genişlemesi: Mal kavramının sınırlarının zaman içinde giderek genişlemesi neticesinde menfaatleri, mücerred hakları kapsaması bu kabildendir.

4-Kavram değişiklikleri: İktisâdi konumdaki değişikliklere paralel olarak

⁸Mustafa Yıldırım, *Mecelle'nin Küllî Kâideleri*(İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009),112.

⁹Yıldırım, *Mecelle'nin Küllî Kâideleri*,58.

¹⁰Bedrettin Çetiner,"Ahkâmü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,(İstanbul: TDV Yayınları,1988),1: 551.

zenginlik, fakirlik, ihtiyaç gibi vasıflarda meydana gelen değişiklikler.

Bu başlıkların yanı sıra çok evliliğin hâkimin iznine bağlanması gibi mubah hükmündeki uygulamalara getirilmiş kayıtlar; uygulama sahası olmayan hükümler; zekâttan kölelere fon tahsisinin durdurulması bu başlık altından değerlendirilecek hususlardandır. Ayrıca, nesh, tedric ve geçiş dönemi fikri ile ilgili hükümler, bazı tefrik örnekleri, yabancı kültür ve medeniyetlerden faydalanma (iktibas) durumlarının da değişme kapsamı içerisinde değerlendirildiği görülmüştür.¹¹

Ahkâmın değişmesi konusunda ifrat, tefrit ve mutedil olmak üzere üç görüş vardır.¹²

2.1.İfrat Yaklaşım

Bu görüşe göre; Kur'ân'daki teşri'î naslar yasamanın ruhu ile ilgili olanlar ve fiilî yasama ile ilgili olarak ikiye ayrılır. Bu görüşün savunucuları, ikinci türden (fiilî türden) nasların getirdiği hükümler isterse had'ler konusunda olsun, değişebilir görüşünü savunurlar.¹³

2.2.Tefrit Görüşü

Bu görüşün temsilcileri geleneksel yaklaşımı benimseyen kadim fıkıhçılar ve onlara uyarak 39. maddeyi bu doğrultuda düzenleyen Mecelle, Mecelle şârihleri ve Zâhid el-Kevserî gibi ulemadır. Mecelle'de "Ezmânın tagayyuru ile ahkâmın tagayyuru inkâr olunamaz." diye geçen 39. Maddeye göre:

a-Bu maddedeki ahkâm kelimesi mutlak manada değildir; delile dayanmayan örfe dayanan hükümler kastedilmektedir.

b-Nasla belirlenmiş hükümler katıyen değişmezler.

c- Değişim küllî hükümlerde değil ancak cüz'i hükümlerdedir.¹⁴

d- Zaman ve mekanın değişmesiyle ahkâmın değişmesi ile ifade edilen şey hükmün olaylara göre ayrıntılandırılmasıdır.¹⁵

2.3.Mutedil Yaklaşım:

Bu görüşe göre, maksat ve maslahata değer verilmekle birlikte lafız da oldukça önemlidir. Maksat ve maslahat ruh ise lafız da ruhu ayakta tutan

¹¹Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016),88-89.

¹²Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*,91.

¹³Fazlur Rahman, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012),88.

¹⁴Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*,(Beyrut: Daru Aleml-i-Kütüb,1423/2003),1: 47.

¹⁵Muhammed Zâhid Kevserî, *Maqâlatü'l-Kevserî* (Kahire: Mektebetü't-Tevfikiyye, ts.),95.

beden gibidir. İhmâl edilemez. Ancak hiçbir zaman özden, şekil uğruna vazgeçilemez. Herhangi bir nassın uygulanması her zaman ve her yerde aynı şekilde değişmez değildir. Aynı nassın şer'î zeminde birden fazla hüküm ve uygulaması olabilir. Ayrıca taabbudî sınırı daraltmak ve cüz'i ahkâmı ve ebedî teşri'î hükümleri ile karıştırmamak, mevzuyu küllî bir tavırla irdelemek, mutedil yaklaşımın kaidelerini oluşturur. Bu yaklaşımın temsilcilerini, ilk dönem yöneticileri ve fukahâsı ile son dönem akademik çevreyi oluşturan İslâm hukukçuları oluşturur.¹⁶

3.Değişmenin Alanı

İslâm hukuku açısından değişmenin alanının tayin edilebilmesi için hükümler, usûl-u fıkıh ve furû-ı fıkıh açısından incelenecektir.

3.1.Usûl-u Fıkıh Bakımından

Makâsıddan ve Vesâil'den Olan Hükümler: Hükümler makâsıd ve vesâil diye ayrılmıştır. Makâsıd, gayelerdir; vesâil ise araçlardır yani amaca ulaştıran yollardır.¹⁷ Konuyu bir örnekle izah etmek, anlaşılmasını kolaylaştıracaktır; namaz kılmak maksattır, abdest ise vesiledir.¹⁸ Buradaki değişim, maksadın değişmeyeceği fakat vesailin değişebileceğidir. Bu bakımdan değişimin alanı da vesâil türünden olan hükümlerdir.¹⁹ Ramazan'ın tayininde ümmetin ümmî olmasından kaynaklı, gözle görmek (rü'yet) yolu kabul edilmiştir. Günümüzde ise hesaplama ile orucun başlangıcı tayin edilmektedir. Bu bakımdan takvime uygun hareket etmek maksada götüren yeni bir vesile olmaktadır.²⁰

Tâtil Edilebilen ve Tâtil Edilemeyen Hükümler Açısından: Bunlar, illeti akıl yoluyla kavranabilen ve taabbudi hükümler olarak ikiye ayrılmaktadır.²¹ Taabbudî hükümleri; ibadetler, hadler, keffâretler, mirastaki nispetler gibi belli bir miktarla belirlenmiş hükümler oluştururlar.²² Helal ve haramlar da bu kısımda değerlendirilir. Örnek vermek gerekirse kurbanda asıl olan kan akıtmaktır, kurban etini dağıtmak değildir. Kurban kesmek, taabbudi bir hükümdür. Kurban yerine kurbanın değerinde bir tasaddukta bulunmakla,

¹⁶Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,91-99.

¹⁷Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn el-Karâfî, *el-Furûk*, (b.y. : Vizaratü'l Evkâfi's-Suûdiyye,1431/2010) 2: 33.

¹⁸Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,100-101.

¹⁹Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,103.

²⁰Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,107.

²¹Mustafa eş-Şelebî, *Ta'lîlü'l-Ahkâm*, (Ezher: b.y. ,1947),299.

²²Şelebî, *Ta'lîlü'l-Ahkâm*,296-322.

kurban hükmü yerine getirilmiş olmayacaktır. ²³ Ahkâmın değişmesi açısından bu konu hakkında şöyle denilebilir; taabbudî konular değişimin dışındadır. ²⁴ Değişimin sahasını muâmelât konularında, illeti akıl ile kavranabilen hükümler oluşturur. Fakat bu, muâmelât konusunda bütün hükümlerin değişeceği anlamına gelmez. Hükümlerdeki illet ve maksat ortadan kalkarsa o durumda hüküm de ortadan kalkar. ²⁵

Vahye Müstenid Hükümler/İctihâdî Hükümler (Şeriât/Fıkıh ayrımı):Şeriat; Kitap ve sünnetten gelen ahkâmın tamamı şeklinde tanımlanmış, hatta akaid ve ahlakla ilgili hükümler de bu kısma dâhil edilmiştir. ²⁶ Fıkıh ise, şer'î, fer'î ahkâmın tümüne nazar ve istidlal yolu ile elde edilen ilmin adıdır. Şeriât, itikadî ve ahlakî hükümleri kapsamı itibariyle fıkihtan ayrılır. Fıkıh ise naslardan çıkarılan hükümler yanında re'ye ve ictihâda dayalı hükümleri de içerdiğinden, şeriatten farklıdır. Şeriâtle fıkıhın aynileştiği ahkâm alanı değişime kapalıyken, fıkıhın re'y ve ictihâda dayalı kısmı ise değişime açıktır. ²⁷ Şeriat ve fıkıhın benzeştiği alandaki ahkâm;1)Sübûtu ve delaleti katî 2)Sübûtu katî delaleti zannî 3)Delaleti katî sübûtu zannî 4)Sübûtu ve delâleti zannî olanlar diye tasnif edilmektedir. ²⁸

Bunlardan katî olanlar her türlü yoruma kapalıdır. Üretimi artırmak amacıyla orucu düşürmek, turizmi teşvik için fuhuş, içki ve kumarı mübah kılmak, ekonomiyi desteklemek için ribâyı meşrulaştırmak kesinlikle mümkün değildir. Zannî olan kısımlar ise ictihâda açıktır. ²⁹

3.2.Furû-ı Fıkıh Bakımından Ahkâm ve Değişme

İbadetlerde: Bu kısım taabbudî ahkâma girer. Hz. Adem'den itibaren insan fitratında bir değişim söz konusu olmadığından, insanın Allah ile irtibat kurduğu ibadetler ile ilgili hükümler değişimin kapsamında değildir. ³⁰Bu alanda bir değişiklikten bahsedilecekse, bu da ibadetlerin özü ile ilgili değil ibadetlerin ifası sırasında getirilen bazı düzenlemelere ilişkindir ki bunun da alanı oldukça dardır ³¹. Bu alanda verilebilecek örnek; Zatu Irk'ın,

²³Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,127.

²⁴ Muhammed Sellâm Medkûr, *Medhal el-Fıkhul-İslâmî* (Kahire: ed- Dâru'l-Kavmiyyeti li't Tibâati ve'n-Neşr,1384/1964),102.

²⁵Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,107-109-110.

²⁶Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,111.

²⁷Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,112-113.

²⁸Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,114.

²⁹Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,114.

³⁰Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,118.

³¹Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,125.

Iraklılara“mikat“ yeri olarak belirlenmesidir. Fakat Zatu Irk'ın, mikât olarak belirlenmesi Hz. Ömer'in içtihadıyla değil bilakis Hz. Peygamber tarafından tayin edilmiştir. Bu durumda Hz. Ömer unutulmuş olan bir hükmü yeniden uygulamaya koymuştur, hâl böyle olunca bu da ahkâmında değişiklik bağlamında değerlendirilemez.³²

Miktarlarla İlgili Hükümlerde: Ceza hadleri, miras payları, iddet günleri gibi hükümler bu kısımda değerlendirilir. Bu miktarlar, Allah tarafından belirlenmiştir. Bu konudaki hükümler- sınırlı değil de alt ve üst sınırları belli ise- yeni yorum getirmeye ve gerektiğinde değişikliklere açıktır. Bunun dışında kalan kısımlar ise değişime kapalıdır.³³

Helal ve Haramlarda: Helal ve haramlarla ilgili hükümlerin zamana bağlı olarak değişmesi mümkün değildir. Bir şeyin helal ya da haram olduğunu belirleyen merci bizzat Allah'tır.³⁴ İslâm'da haramların illetini, taabbudîlik oluşturur. Bu bağlamda farklı te'villerle değişim mümkün gözükmemektedir. Tıbbî kontrol sonrası domuz etini haramlıktan çıkarmak, vücuda zarar vermeyecek ölçüde alkol almak, İslam fıkhi açısından caiz değildir.³⁵

Muâmelâtta: Değişme konusunun temel yapısının muamelatta olduğuna dair görüş birliğinden bahsedilebilir. Anlaşmazlık yaşanan durum ise değişimin ne boyutta olacağı ile ilgilidir. Dünyaya taalluk eden nasların, din olmadığı ve dinin dünyevî alandan çekilmesi gerektiği düşüncesi, Mehmet Erdoğan'a göre ahkâmında bir değişiklik değil, ahkâmın ortadan kaldırılması şeklinde izah edilmiştir.³⁶

Diğer bir kısma göre ise ibadetler Şârî'nin hakkı olması itibariyle değişime tabi değildir ama muâmelâtta maslahat, nazar-ı itibara alınmalıdır. Maslahatın nass ve ictihâdla çatışması durumunda maslahat esas alınmalıdır.³⁷ Üçüncü gruba göre ise ahkâmında değişimin kapsamı hakkında nass bulunmayan konulardır.³⁸ Dördüncü görüşe göre ise muamelat ile ilgili naslar, teşrî gerektiren ve uygulama sahasında olan; makâsıddan olan, vesâilden olan diye farklı şekillerde değerlendirilmeleri gerekir. Küllî

³²Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,121-122.

³³Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,125-129.

³⁴Kur'an Yolu (Erişim:16 Ağustos 2022),En'âm 6/119.

³⁵Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,130-131.

³⁶Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,133.

³⁷Şelebi, Ta'lîlü'l-Ahkâm, 74-322.

³⁸Medkûr, Medhal,102.

kaidelerde ve amaçları gösteren usûl ile ilgili hususlarda değişikliğe gidilmeyecektir. Uygulama ve örnek vasfında olan, zaman ve mekân niteliği taşıyan nasların gerektirdiği hükümlerde değişmeler söz konusu olabilmektedir.³⁹

4.Hz. Ömer'in Uygulamaları

Ahkâmın değişmesi gerektiğini düşünenlerin, kendilerine dayanak olarak aldıkları en önemli isim Hz. Ömer'dir. Hz. Ömer'in uygulamalarının, ahkâmın değişimini savunanlarla aynı zeminde olup olmadığı, Hz. Ömer'in uygulamalarına bakılarak değerlendirilebilir. Bu konuda en çok referans gösterilen Hz. Ömer'in müellefe-i kulûb'a zekâttan hisse ayırmaması ve hırsıza hadd cezasını uygulamamasıdır, şimdi bunları sırası ile inceleyelim.

4.1.Müellefe-i Kulûba Zekâttan Pay Vermemesi

Zekâttan pay verilecek sınıflar, Tevbe sûresi 60.ayette kayıt altına alınmıştır. Aayette belirtilen sarf yerlerinden birisi de müellefe-i kulûb'tur. Aayette kayıt altına alınmış olmasına rağmen Hz. Ömer'in ayetin zıddına hareket etmiş olması(!) maslâhatın olduğu yerde nassa aykırı hareket edilebilir vehmine sebep olmuştur.⁴⁰ Bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak Mevdudî (ö.1903); müellefe-i kulûb'u; İslâm'a karşı faaliyette bulunanlardan İslâm'a kazandırılacak olanlar, kafirler tarafında bulunup Müslümanlara yardım edebilecek durumda bulunanlar ve İslâm'a yeni girmiş ve kalpleri sağlamaştırılacak olanlar, diye sıralar. Bu tür insanların zararlarını def etmek ya da onların İslâm'a girmesini kolaylaştırmak için onlara bir miktar yardımda bulunulabilir.

Hz. Peygamber zamanında kalpleri İslâm'a ısındırılacak kimseler adı altında bazı kişilere fon ayrıldığına dair ittifak vardır. Hz. Muhammed (a.s)'in vefatından sonra bu harcamaların yapılıp yapılmayacağı noktasında ihtilaf vardır. Hanefiler, bu uygulamanın Hz. Ömer zamanında kaldırıldığı görüşündedir. ⁴¹İmam Şafî⁴² (ö.204/820) ve Hanbelîlerden oluşan bir grup hukukçuya göre ise hükmün kaldırılmadığı görüşündedirler. ⁴³Hanefiler görüşlerini Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen bir olaya

³⁹Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,133-134.

⁴⁰Saffet Köse" Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* no.7, (2006):15.

⁴¹Ebû Bekr Muhammed es-Serahsî, *el-Mebsût*, tsh. Halil Meys (Beirut: Dar'ul-Ma'rife, 1989), 3: 9.

⁴²Ebu'l A'lâ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'ân*(İstanbul: İnsan Yayınları, 2005) ,2: 242.

⁴³Ebû Bekr Ahmed b.Râzî el Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî (Beirut: Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye- Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye,1412/1992) 4: 325.

dayandırırılar. Uyeyne b.Hısn ve Akrâ b.Habis, Hz. Ebubekir'e gelip kendilerine bir miktar toprak vermesini istediler. Halifede onların isteklerini yerine getirdi. İlgili kimseler bu konuyu Hz. Ömer'e götürdüklerinde O, şöyle dedi;" *Evet o dönemde kalplerinizi ısındırmak için Hz. Peygamber, sizlere bir şeyler veriyordu. Fakat şimdi İslâm güçlendi sizin gibi insanlara ihtiyacı yok.*" diyerek Hz. Ebubekir'in tasarrufuna karşı çıkmıştır. Halife de Hz. Ömer'i onayladı, sahabe de Hz. Ömer'in görüşüne karşı çıkmadı.⁴⁴

Mevdudî bu olayla ilgili olarak bu hükmün uygulanmasının kıyamete kadar kaldırıldığına dair bir emarenin olmadığını beyan eder. Ayrıca Hz. Ömer'in uygulamasının da tamamen doğru olduğunu, İslâm devletinin bu tür harcamalara yetkisinin olduğunu, çünkü Allah'ın bunun için hisse ayırdığını sözlerine ekler. Hz. Ömer ve diğer sahabîler o dönemde bu tür bir harcamaya gerek olmadığı kanaatindedirler. Bu bakımdan bu olay özelinde, Kur'ân'ın gerekli gördüğü durumlarda, İslâm'ın hayrı için olabilecek böyle bir uygulamanın sahabe tarafından kaldırıldığı sonucu çıkarılamaz. Zira buna bizzat Şarî'in kendisi izin vermiştir.⁴⁵Saffet Köse 'de Hz. Ömer'in uygulaması konusunda şunları aktarır; Hz. Ömer'in kendilerini kovduğu kimselerin ne kendilerine ihtiyaç duyulan ne de Müslümanlara zarar verebilecek durumda olmadıkları için müellefe-i kulûb kapsamı dışına çıktıkları için zekâtta payları iptal edilmiştir. Bundan dolayı Hz. Ömer'in uygulaması ayete aykırı değildir. Artık onlar Müslümanların güç kazanmasından ötürü zararlı olma özelliklerini yitirmişler ve ayetin kapsamının dışında kalmışlardır. Onların bu özelliklerini yitirdikleri halde onlara zekâtta pay verilmiş olsaydı işte o zaman ayete muhalif davranılmış olurdu.⁴⁶ Aksi takdirde Hz. Ömer'in müellefe-i kulûb'a zekât tahsilatını kestiği iddiası ile ahkâmın değiştirilmesinde alanın çok geniş tutulabileceğini söylemek,⁴⁷ Hz. Ömer'in uygulamasının gerekçesini anlamamak manasına gelebilir. Sonuç olarak Hz. Ömer'in tatbikatında ne nesh ne de hükmün iptali söz konusudur. Dinî siyasetin gereği olarak zekât payı ya yürürlükte tutulmuş ya da iptal edilmiştir.⁴⁸

⁴⁴Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*,4: 325. , Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 2: 242.

⁴⁵Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'ân*,2: 242-243.

⁴⁶Köse, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış",23.

⁴⁷Köse, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış",22.

⁴⁸Erdoğan, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,72.

4.2.Hırsızlık Suçunun Cezası

Â'mü'l- meca'a veya âmu'r-ramade olarak bilinen kıtlık ve açlığın hüküm sürdüğü yılda Hz. Ömer'in hırsızlık suçu için öngörülen cezayı uygulamadığı⁴⁹ yönünde çıkan tartışmalara gelince; Hz. Ömer'in hilafeti zamanında kıtlık yılları yaşanmıştır. Bu yıla âmu'r-ramade/yakıp kül eden, kasıp kavuran yıllar denmesinin sebebi hayatın çok zor olduğunu vurgulamak içindir. Bu yılların en şiddetlisinin hicri 18 ve 19.yıllar olması muhtemeldir.⁵⁰

Hz. Ömer'in bu yıllarda söylediği söz şudur; "Biz hurma salkımı için ve kıtlığın hüküm sürdüğü senede hırsızlık için hadd cezasını uygulamayız."⁵¹ İşte Hz. Ömer'in hırsızlık için haddi iptal ettiği yılların vaziyeti budur. Hz. Ömer'in el kesme cezasını uygulamadığı bu yıllarda, suçun unsurları oluşmadığı için, ortada bir hırsızlık suçu yoktur. Kaldı ki kıtlığın hüküm sürdüğü zamanlar Hz. Peygamber (a.s.) zamanında da yaşanmıştır. Başkasının malını almış bir kimseye Hz. Peygamber'in had cezasını uygulamadığına dair bir rivayet de vardır. Bu rivayet, rivayet tekniği açısından zayıf kabul edilse de Hz. Peygamber'in "açlığın hüküm sürdüğü kıtlık yıllarında başkasının malını alma sebebiyle hadd cezası yoktur"⁵² hadisi, konu ile ilgili umdelere mutabıktır. Fukahâ da açlık sebebiyle başka imkân bulamadığından kendisini doyuracak kadar yiyecek çalmış olan bir kimsenin hırsız kapsamına girmediği ve bu sebeple cezalandırılmayacağı hususunda görüş birliğine varmışlardır.⁵³Hırsızlık haddi ile ilgili olarak Hz. Aişe (r.a) Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu söylemiştir:

“ تَقَطَّعَ يَدَ سَارِقٍ إِلَّا رُبَّ دِينَارٍ فَصَاعِدًا ”

“Hırsızın eli ancak çeyrek dinar veya daha yukarısı için kesilir.”⁵⁴

“ ان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَ سَارِقٍ فِي مَجَنِّ ثَمَنُهُ ثَلَاثَةُ دَرَاهِمٍ ”

Bu konudaki hadislerden bir diğeri de şudur: Abdullah b. Ömer'den

⁴⁹Köse, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış",29.

⁵⁰Köse, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış",31-32.

⁵¹Serahsî, *el-Mebsût*, 9: 140.

⁵²Serahsî, *el-Mebsût*, 9: 140.

⁵³Ebû Muhammed Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muḳni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki- Abdulfettâh Elhilu (Riyad: Darû Aleme'l-Kütüb,1417/1997)15: 424, Serahsî, *el-Mebsût*, 9: 140.

⁵⁴ İbn Hacer el-Askalâni, *Buluġu'l Merâm*, thk. Mahir Yasin el-Fecl (Riyad: Daru'l-Kabas,2014/1435)"Hudud"1278, 464.

nakledildiğine göre “Resûlullah değeri üç dirhem olan bir kalkan için hırsızın elini kesmiştir.”⁵⁵ Kıtık, olağanüstü şartlar taşıdığı için ruhsat kapsamına girer. İslâm hukukunda ikrah⁵⁶, suçun kabul edilmesini önleyen bir durum olarak kabul edilmiş ve bu durum sadece hırsızlıkla sınırlandırılmamıştır. İkrâh altında, zinaya zorlanan bir kadın da suçsuz kabul edilmiştir.⁵⁷ Konu ile ilgili şu ayetler durumu izah eder mahiyettedir.

Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir.”⁵⁸ Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır. Bugün, kâfirler dininize karşı (mücadelede) ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim. Kim aklıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”⁵⁹

5.Ahkâmın Değişmesi Bağlamında Ahmed Han ve Fazlur Rahman

5.1.Seyyid Ahmed Han

Modern zamanda İslâm'daki yeni fikrî oluşumlar hatırı sayılır derecede Seyyid Ahmed Han'dan etkilenmiştir. Seyyid Ahmed Han, yaşamının yaklaşık son otuz yıllık bölümünü gerçek olan saf İslâm'a dönmeye ve İslâm'ı Müslüman olmayanlara tanıtmaya adanmıştır.⁶⁰ O, dinî konulardaki reformlarını bir tefsir yazarak belirlemiştir. Bu eserinde kelâm ilmine yeni bir yorum getirmeye çalışırken diğer

⁵⁵ Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, thk. Nazar b. Muhammed Ebû Kuteybe(Riyad: Dâru-t-Tayyibe,1427/2006), “Hudûd”,29(No.1686).

⁵⁶İkrah, bir kimseyi razı olmayacağı bir şeye zorlamak manasında kullanılan fikhî bir terimdir. Ali Bardakoğlu, “İkrah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,2000),22: 30.

⁵⁷Serahsî, *el-Mebsût*, 24: 88-89.

⁵⁸*Kur'an Yolu* (Erişim:17 Haziran 2022),Bakara 2/173.

⁵⁹*Kur'an Yolu* (Erişim:17 Haziran 2022),Mâide 5/3.

⁶⁰ Özgür Kavak,“Modernizmin Dönüştürücü Etkisi: Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Dünyevileşmesi”, *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 8,no. 14 (2003):144.

Özkan, Modern Dönemde Seyyid Ahmed Han ve Fazlur Rahman'a göre Ahkâmın Değişmesi

tarafından, Kur'an'ın ahkâm açısından durumu, hadis-Kur'an ilişkisi, icma ve ictihâd gibi usûlle alakalı konular ve oruç, riba, kölelik, hacc, cihad, recm gibi furû-ı fıkıh konularını kendi nazarınca değerlendirmiştir. Bu değerlendirmenin temel mesnedi, dinî ve dünyevî meseleleri birbirinden ayırması, furû-ı fıkha ait hükümleri (bu kavramlara yüklediği içeriği) kendi perspektifinden incelemesidir.⁶¹ Ahmet Han'ın fikirlerine baktığımız zaman din, Kur'an'dan ve mütevâtir hadislerde bahsi geçen imana dair esaslar ve ibadetlerden müteşekkildir. Kur'an ilahî olduğu için değişime konu edilmesi ihtimal dâhilinde değildir. Fakat dünyevî meseleler zaman ve mekânın değişmesi ile değişir. Bu konular değişime kapatılırsa yeni bir peygamberin gelmesini beklemek kaçınılmaz olacaktır. Bu durum da son peygamber anlayışıyla tezat oluşturur. Çünkü Hz. Peygamber'le sona eren şeriâttir, dinin kendisi değildir.⁶²

Ahmed Han'ın ifadelerinden, din kavramından sadece Allah ile kurulan bir bağ ve bu bağın gerekleri olan ibadetler anlaşılmaktadır. Bu durumda Kur'an'ın sosyal alana taalluk eden yönünün dinî değil, dünyevî olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu durumda ibadet ve inancın dışındaki bütün vecihler, değişimin konusudur. Onun yaşadığı çağa kadar, şeriâtin ilâhî kökeninin olduğu inancını taşıyan ulema, bu tavırlarından dolayı hatalıdır. Zira onlar "insan ürünü" sayılabilecek hükümlere, dinî hükümlere benzer ilahî bir tabiat atfetmişlerdir." Ahmed Han, bu kanaate, "bu mevzuları dikkatli bir şekilde düşünüp, Tanrı ve peygamber buyruklarını etraflıca analiz ettikten sonra ulaştığını" ifade eder.⁶³ Ahmed Han'a göre Kur'an, en mükemmel prensipleri ihtiva eder ve değiştirilemez. Fakat onun bütün muhtevası dinle alakalı değildir. Kur'an'da dünyevî konuların zikredilmesi onların dinin bir bölümü olduğunu göstermez. Kur'an'da bulunan dünyevî tarzdaki emirler/hükümler beş yüz civarındadır.⁶⁴ Kamuyu ilgilendiren suçlar ve bu suçlara yönelik belirlenen ve dünyada uygulamaya konulan

⁶¹ Kavak, "Modernizmin Dönüştürücü Etkisi Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Dünyevileşmesi", 144.

⁶² Kavak, "Modernizmin Dönüştürücü Etkisi Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Dünyevileşmesi", 145.

⁶³ Kavak, "Modernizmin Dönüştürücü Etkisi Seyyid Ahmed Han", 146.

⁶⁴ Mustafa Öz, "Ahmed Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 75.

cezaların dünyevî konulara dâhil edilmesi mümkündür. Çünkü ceza ahirete bırakılmadan dünyada uygulanmaktadır. Çalışmanın bu safhasında önce Ahmed Han'ın hırsızın elinin kesilmesi ile ilgili görüşleri verilecektir. Akabinde de onun görüşleri üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Ahmed Han'ın hırsızın elinin kesilmesi konusundaki görüşleri ise şöyledir:

Hırsızlık yapanın elinin kesilmesi tamamen konuyla ilgili ayetin indiği dönemin içerisindeki içtimaî yapıya ilişkindir. Hırsızlıkla ilgili olarak şartların değişmesi gerçeğinden hareketle, daha öncesinde kurumsallaşamamış ve şartları yeterince olgunlaşmamış bir toplumda hırsıza el kesme cezasının uygulanmasının barbarca bir iş olduğunu düşünmektedir.⁶⁵

Değişen zamanla beraber, Ahmet Han'a göre hükümler de değişmelidir. Bu bağlamda o fıkıhçıların, hırsızlık için uygulanan el kesme cezasını, son hüküm olarak değerlendirmelerinden ötürü, onların hata yaptıklarını düşünür. Bu konudaki dayanak noktası ise, had cezalarını belirleyen iki ayete getirdiği yorumlardır.⁶⁶ Bahsi geçen ayetler şunlardır:

Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.”⁶⁷ Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.⁶⁸

Bu ayetlerden yola çıkarak hırsızların toplumun huzurunu kaçıranlardan olduğunu, Kur'an'da da kendilerine ellerinin kesilmesi veya hapsedilmeleri şeklinde iki cezanın tayin edildiğini belirtmiştir. Mâide Sûresi'nin 33. ayetinde belirlenen 'buldukları yerden sürülmeleri' cezasını, sürgüne gönderme olarak anlamının mümkün olduğunu fakat herhangi bir suçlunun başka bir yere naklinin kabul edilebilir bir yanının olmadığını beyan eder. Çünkü bu durumu,

⁶⁵ J.M.S.Baljon, The Reforms And Religious Ideas Of Seyyid Ahmed Khan, (Lahore:Orientalia, 1958), 38-39.

⁶⁶ Kavak, "Modernizmin Dönüştürücü Etkisi: Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Değişmesi", 157.

⁶⁷ Kur'an Yolu (Erişim 19 Haziran 2022), Mâide 5/33.

⁶⁸ Kur'an Yolu (Erişim 19 Haziran 2022), Mâide 5/38.

suçlunun kötülüğüne devam edebileceği yeni bir alan açmak olarak yorumlayan Ahmed Han, bu sebeple sürgün cezasını, 'parmaklıkların ardına koyun' şeklinde anlamanın daha doğru olduğu kanaatindedir. Ahmet Han'a göre hırsıza hapis cezası verilmesinin önünde hiçbir mani yoktur. Bu tezini ispatlamak için getirdiği deliller ise şunlardır:

1) Kur'an, çalınan malın belli bir değerinin (nisâb) olmasına dair bir kayıt koymadığı halde fıkıhçılar cezanın uygulanması için böyle bir şart öngörmüşlerdir. Bunun manası da hırsıza uygulanacak tek ve nihâî ceza el kesme olmasıdır.

2) Sahâbîler, hırsızlık suçunda hapis cezası uygulamıştır.⁶⁹

Hırsızlık cezasının uygulanabilmesi için çalınan malın belli bir nisâb miktarına ulaşması gerektiği Kur'an'da yer almamaktadır. Bu kayıt hadislerde izah edilmiştir.⁷⁰ Ahmed Han'ın Ehl-i Kur'an ekolüne fikrî zemin oluşturması⁷¹ itibariyle de hadislere yaklaşımı mesafelidir. Bu sebepten dolayı hırsız için el kesme cezasını tek alternatif olarak görmemektedir. Hırsızlık, başkasına ait bir malın mülk edinme kastıyla gizlice alınması şeklinde tanımlanır.⁷² Hırsızlık suçunun suç kapsamına girmesi için suçun unsurlarını taşıması gerekir ki bunlardan biri de malın "nisâb" denilen bir değer taşımasıdır. Eğer çalma eylemi, suçun unsurlarını taşımıyorsa bu hırsızlık olmaz ve had cezası kapsamından çıkarak ya ta'zir cezası kapsamında değerlendirilen ya da sadece kul hakkı ve dinî sorumluluk çerçevesi içerisinde ele alınması gereken bir fiil olarak kalır.⁷³

Hapis cezasının İslâm öncesine dayandığı Mekke, Yesrib gibi şehir merkezlerinde kısmen bilindiği ve hapishane olarak kullanılan mekânların mevcut olduğu söylenmektedir. Bedenî ve malî cezaların revaçta olduğu bu dönemde hapis bir cezalandırma yöntemi olarak

⁶⁹Baljon, The Reforms And Religious Ideas Of Seyyid Ahmed Khan, 39.

⁷⁰Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Şuayb Arnavut, Mustafa Kâmil Kara Beleşî (Beyrut: Darü'r-Risaletü'l-Alemiyye, 1430/2009) "Hudud", 11 (No.4385). Malın belli bir nisâb miktarına ulaştığında el kesme cezasının uygulanması ile ilgili olarak kaynağı verilen hadis İbn Ömer'den nakledilen şu hadistir: "Resûlullah, değeri üç dirhem olan bir kalkan sebebiyle hırsızın elini kesmiştir."

⁷¹Abdülhamit Birışık, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 318.

⁷²Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 385.

⁷³Bardakoğlu, "Hırsızlık", 385-386.

kullanılmıştır. Mekkeli müşriklerin bazı Müslümanlara eski dinlerine dönmeleri adına bu cezalandırma yöntemini caydırıcı unsur olarak kullandıkları bilinmektedir.⁷⁴

Hz. Muhammed (a.s) döneminde sürgünden ayrı olarak sınırlı sayıda da olsa borçlu, esir ve sanıkların süresi kısa tutulmak kaydıyla, mescitte dehliz gibi kapalı mekânlarda hapsedildikleri⁷⁵ ya da Mescid-i Nebvî'nin direğine bağlandıklarına dair rivayetler mevcuttur.⁷⁶

Bütün bu bilgiler değerlendirildiğinde Ahmed Han'ın Müslümanların ilk dönemde hapis cezasını bilmedikleri ya da suçluları cezalandırmak için bu şartların olgunlaşmadığı yönündeki iddiası pek makul görünmemektedir. İnsanlık tarihinde de hapis suçluyu cezalandırma yöntemlerinden biri olarak kullanılmıştır. Kur'ân', Hz. Yusuf ve Hz. Musa dönemlerindeki Mısır'dan bilgi verirken hapis cezasına değinmiştir.⁷⁷ Hz. Yusuf'un yaşadığı dönemde uygulanabilen hapis cezasının Hz. Muhammed zamanında uygulanmadığı iddiası gerçeği yansıtmamaktadır. Tarihî gerçeklik de Ahmed Han'ın düşüncelerinin zıddını gösterir mahiyettedir. Ahmed Han, zamanın geçmesi ile bulunan yeni cezalandırma yöntemleri varken hırsıza el kesme cezasının uygulanmasını, barbarlık olarak nitelendirmiştir. Hz. Muhammed, Hz. Yusuf'tan sonra yaşamıştır ve her iki peygamberin döneminde de suçluları cezalandırma yöntemi olarak hapis bilinmektedir. Hz. Peygamber 'den önce de cezalandırmada bu yöntem bilindiğine göre, Ahmed Han'ın, zamanın geçmesiyle insanlığın ilerleme kaydetmesinden ötürü, hükümler değişmelidir; çünkü hükümler zamanın gerisinde kalmıştır savı, nazar-ı itibara alındığında kendisinin bu konuda ikilemde kaldığı görülmektedir. Çünkü hırsızlık suçunda el kesme cezası suçun bütün unsurları yerine geldiği zaman gerçekleşmektedir. Hz. Ömer'in Sâfvan b. Ümeyye'nin evini hapishane

⁷⁴ Ali Bardakoğlu, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1997),16: 54.

⁷⁵Ebû Dâvûd,"Akziye",29(No.3630).

⁷⁶Bardakoğlu, "Hapis",55.

⁷⁷Kur'ân Yolu. (Erişim 16 Ağustos 2022),Yusuf 12/32-33. " Kadın dedi ki:İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onunla birlikte olmak istedim. Fakat o iffetini korudu. Andolsun, eğer kendisinden istediğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"Yûsuf, "Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, korkarım ki, onlara meyleder ve cahillerden olurum! dedi".

olarak kullanmak üzere satın aldığı kayıtlarda geçmektedir.⁷⁸Bu durum Hz. Ömer döneminde İslâm devletinin kurumsallaşmasının ivme kazandığının göstergelerinden biridir. Hz. Ömer'in hapisane satın alması genel olarak cezalandırma yöntemlerinden birini kullanmak gayesine matuftur konforunu sağlamak amacıyladır cezası Allah tarafından belirlenmiş had cezalarına aykırı davranmak maksadıyla olmasa gerektir. Hz. Osman döneminde ta'zir ya da başka cezalarda, hapis bir cezalandırma yöntemi olarak uygulanmıştır.⁷⁹Bu noktada Ahmed Han'ın sahabenin hırsızlık suçu için hapis cezasını uyguladığı görüşü Hz. Ömer'in hapisane maksadıyla kullanmak için bir ev satın alması genel olarak hapis cezalarının daha rahat kullanılması için şartları olgunlaştırmaktır. Hz. Ömer'in bu faaliyetini, cezalandırma yöntemi olarak bilinmeyen bir yöntemi sisteme entegre etme adı altında değerlendirmek doğru görünmemektedir.

Ahmed Han'ın, sahabenin had cezası yerine hapis cezası uyguladığı noktasındaki görüşleri ise hırsızlık suçunun oluşmaması nedeniyle had cezasının uygulanmasının mümkün olmadığı durumlarda söz konusudur. Olaya başka bir zaviyeden baktığımız zaman Hz. Yusuf'un, su kabının çalınması üzerine Hz. Yusuf'un kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoyduğunu Kur'an haber vermektedir (Yusuf 70, 73, 77, 81).⁸⁰ Hapis cezası bilindiği halde Allah'ın hırsıza verilecek cezayı el kesme cezası olarak belirlemesi, belki de bu yöntemin tarihsel değil de evrensel olması sebebiyledir. Çünkü bir suça verilen ceza hem suçu işleme potansiyeline sahip olanlar için hem de suçlular için caydırıcı olmak durumundadır.

5.2.Fazlur Rahman

Fazlur Rahman da tıpkı Seyyid Ahmed Han gibi fikirleri ile modern çağda birçok Müslümanı etkisi altına almıştır. Fazlur Rahman'a göre Kur'an'ın sosyal hayata ilişkin getirmiş olduğu yenilikleri anlamak isterken, onun hukukî kanunlar oluşturması ile ahlakî kurallar koyması arasındaki farkı göremezsek, yönelişimiz Kur'an'ı yanlış anlamaya doğru kayacaktır. Kur'an'ı hukukun, dinî bir kaynağı olarak değil de bir hukuk kitabı olarak kabul eden geleneksel

⁷⁸Muhammed Abdülhay b. el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye*, thk. Abdullah el-Halidî (Beirut: Dâru'l Erkâm,1416/1996),1: 248.

⁷⁹Bardakoğlu, "Hapis", 55.

⁸⁰Bardakoğlu, "Hırsızlık",385.

İslâmi fıkıh doktrininin hata ettiği nokta burasıdır.⁸¹ Kur'ân, dinî ve ahlakî ilkeleri içerisinde barındıran uyarıcı bir kitaptır.⁸² Hukukî bir belge değildir. Kur'ân'daki yasama ruhu, özgürlük ve mesuliyet gibi insanî değerlerin her zaman yeni bir yasama biçimine büründürmesi noktasında insanlara bir yol çizmiştir. Bununla birlikte Kur'ân'daki fiilî yasama o dönemde mevcut olan toplumu, kendisine başvurulacak bir misal olarak kısmen kabul etmek durumunda kalmıştır.⁸³ Fazlur Rahman'a göre "*Kur'ân'daki fiilî yasamanın bizzat Kur'ân tarafından lafzî anlamda ezeli olduğu kastedilmiş olamaz.*"⁸⁴

Fazlur Rahman'ın faiz konusundaki düşüncelerine baktığımızda ise kendisi bu konuda şunları aktarır;

Toplumun selameti için faizin yasaklanması gerekmektedir. Fakat Ortaçağ fakihleri bundan "faizin her türlü haramdır" sonucunu çıkarmışlardır. Bugün bile modern banka sisteminin iktisadî gelişme çerçevesinde oynadığı rolde yapılan köklü değişikliklere rağmen, Müslümanların büyük bir çoğunluğu bu görüşü benimsemektedir."⁸⁵

Bununla birlikte Fazlur Rahman, hırsızın cezalandırılması konusunda Hz. Ömer'in kıtlık zamanında hırsızlara el kesme cezasını tatbik etmediğinin bilindiğini belirtir.⁸⁶ Klasik doktrinde el kesme cezasının uygulanmaması kıtlık yıllarında gerçekleşen bir hırsızlık olduğundan ya da el kesme cezasının uygulanması için gerekli miktar olan hırsızlık nisabına ulaşmadığından dolayıdır. Oysaki Fazlur Rahman, Hz. Ömer'in kıtlık zamanında hırsızlara el kesme cezasını tatbik etmediği cümlesini örnek göstererek Kur'ân'daki el kesme cezası dâhil, bütün yasama ile ilgili hükümlerin şartlara göre değişkenlik gösterdiğini ifade etmektedir. Hatta Hz. Ömer'in uygulamalarını da kendi düşüncesine mesnet kılar.

Bütün bu cümlelerinden Fazlur Rahman'ın ahkâmın değişmesini, dünyevî hususları ilgilendiren bütün alanlara teşmil etme görüşünde

⁸¹Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 92.

⁸²Fazlur Rahman, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 86.

⁸³Fazlur Rahman, *İslâm*, 88.

⁸⁴Fazlur Rahman, *İslâm*, 88.

⁸⁵Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 84.

⁸⁶Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 160.

olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu tarz kurgulanan düşünce yapısının ahkâmın iptaline zemin oluşturmakla birlikte kabul edilebilir bir yanı da mümkün görünmemektedir.

Fazlur Rahman, dinin ahlakî ilkeler sunduğunu ve bunların dini oluşturduğunu tasrih eder. Ahlâkın yaşamı düzenlediği gibi hukuk da yaşamı düzenlemektedir. Ahlakî ilkelerdeki ilahî yön nasıl kabul ediliyorsa hukuktaki sabitelerin de ilahîliği pek tabii ki kabul edilmelidir/edilebilmelidir. Hatta ahlâk bir anlamıyla hukuk kapsamında da değerlendirilebilir.

Fazlur Rahman'ın faiz konusundaki düşünceleri, haramı helale dönüştürme imâsı taşımaktadır. Faiz, İslâm dininde yasaklanmıştır. Haramların helale dönüştürülmesi insan için maslahat oluşturmaz. Kur'ân tıpkı içki de olduğu gibi faizin yasaklanmasında tedricî bir yöntem takip etmiştir.⁸⁷ Hatta Kur'ân faizde ısrar etmeyi Allah ve Resûlune savaş açmak olarak tanımlamıştır(Bakara 279).Ayetlerin ifadelerinden anlaşılan faizin kesin olarak haram kılındığıdır. Fazlur Rahman'ın, faizin her türlüşünün haram olmadığı noktasındaki görüşü, faizin az ya da çok her türlüşünün yasak olduğunu nakleden bir hadisle⁸⁸ tezat oluşturur. Fazlur Rahman'ın bu şekilde düşünmesinin sebebi onun faizin haram olduğunu belirten ayetlerdeki ibarelere başka bir anlam yüklemesi yahut da faizin haramlığının günümüzde bir geçerliliğinin olmadığı kanaatine sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Zira Kur'ân'ın indiği dönemde toplumun selameti için faizin yasaklanmasının elzem olduğunu sonra fukâhanın bunu, faizin her türlüşü ile kayıt altına aldıklarını ifade eder.⁸⁹ Fazlur Rahman'ın bu düşüncesi faizin yasaklanmasının o dönem için gerekli olduğunu, toplumda ekonomik denge sağlandığı zaman bu yasağa ihtiyaç duyulmayacağına işaret eder. Kısacası Fazlur Rahman'a göre Kur'ân'daki hükümler zamana ve şartlara göre değişebilir.

⁸⁷İsmail Özsoy, "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1995),12: 112.

⁸⁸Müslim, "Müsakat",96(No.1594).Mezkûr hadis metni şudur; "Hz. Bilal (r. a), Resûlullah (a.s)'a (iyi cins bir hurma olan) berni hurması getirmişti. "Bu nereden?" diye sordu. Bilal (r. a): Bizde adi hurma vardı. Resûlullah (a.s)'in yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldık, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s): "Eyvah! Bu ribanın ta kendisi, eyvah bu ribanın ta kendisi, sakın öyle yapma. Şayet iyi hurma satın almak istersen elindekiyi ayrıca sat. Sonra onun parasıyla iyi hurmayı satın al" dedi.

⁸⁹Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'ân,84.

Sonuç

Günümüzde, Kur'ân algısının değişmekte olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Kur'ân insanlar içinse, Kur'ân'ın yaşama dair söyleyecekleri olmalı ve yaşamın bütün alanlarına taalluk etmelidir. Zira insanın var olduğu her yer yaşamın ta kendisidir. Müslümanların güç kaybetmesi ile başlayan süreçte dinî metinlerin anlaşılmasında problemler yaşanmıştır ve bu problemlerin kaynağında ve gelişmesinde Batının etkisi gerçekliğini korumaktadır.

Batı, kendisini karanlıklara sürükleyen ve esasen Hristiyanlık gibi batıl olan bir dinî düşünceden kurtulunca aydınlanma yaşamış ve ilerleme kaydetmiştir. Bu ilerleme Müslüman dünyanın konumunu aşınca ve Müslümanlar bu yeni gücün karşısında ezilince Batı'nın yaşadığı tecrübe ile kendilerinin de ilerleme kaydedebileceğine inanmışlardır. Oysa onlar burada vahye dayalı hak din olan İslâm'ı tahrif edilmiş batıl bir din olan Hristiyanlığa kıyas ederek büyük bir yanılığa düşmüşlerdir. Sonrasında da bu minvalde Müslüman fikir adamları ortaya çıkmıştır. İşte böyle bir ortamda ahkâm ayetlerinin uygulanabilirliği sorunuyla Müslüman dünya yüz yüze gelmiştir. Din kişi ile Allah arasındaki bir bağa indirgenebilirse, Müslümanların yeniden parlak dönemlerine kavuşabileceği umulmuştur. Fakat göz ardı edilen husus, Müslümanların tecrübesinin bunun aksi olduğudur.

Zamanın durmadığı yerde, zamana ait hiçbir mefhumun da aynı hâl üzere kalması beklenemez. Durum böyle olunca zamanın Kur'ân'ın hükümlerini değiştirebileceği fikri bazıları tarafından kabul görmüştür. Bu düşünce, çalışmanın da konusu olan ahkâmın değişebilirliği üzerinden kendisine bir dayanak oluşturmuştur. Kur'ân, belli bir dönemde nazil olmuştur. Allah'ın sözleri de tarihin içindekilere inmiştir. Kur'ân'ın bir mesaj olduğu düşünülünce mesajın bir söyleyeni olduğu gibi bir de muhatabı olmalıdır. Mesajın sahibini tarihin içine sığdıramadığımız gibi mesajını da tarihe hapsedemeyiz. Bu tutum Kur'ân'ın insan hayatına yön verme özelliğini atıl bırakır. Bu bakımdan Kur'ân'ın her çağda her insana söyleyecek sözleri vardır. Elbette ki Kur'ân'daki bazı olaylar tarihidir, o dönemin örfü ile ilgilidir. Bu anlamda bu tür ayetlere karşılık gelen olayların, durumların lokal olmasını kabul etmekte bir beis yoktur. Fakat problemi asıl teşkil eden, mananın da lokal olacağını iddia etmektir. Yerel olan bir duruma

Özkan, Modern Dönemde Seyyid Ahmed Han ve Fazlur Rahman'a göre Ahkâmın Değişmesi

binaen söylenmiş sözler, yaşadığımız hayat için bir yöntem, bir ilke sunar. Başka bir ifade ile en basit anlamıyla bunlar bizim için nasihattır. Zamanın geçmesiyle ahkâmın değişebileceğini savunanların büyük çoğunluğunun Kur'an'ı tarihsel zemin üzerinden okuyanlar olduğu görülecektir. Buradaki problem Kur'an'ı, tarihî bir zemin üzerinden okumak değil- ki bunun anlamaya yönelik bir çaba olması da kaçınılmazdır-değişmesi kabil olmayan sahaları da değişimin kapsamına alıp bunu Kur'an üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaktır.

Ahkâmın değişmesi konusu irdelendiğinde değişimin pek de keyfe keder bir durum olamadığı aşikârdır. Bu konuya bir yönüyle zemin teşkil eden, Hz. Ömer'in uygulamalarının, değişimin sahasını geniş tutanlar tarafından yanlış yorumlandığı aşikârdır. Hz. Ömer'in müellefe-i kulûba zekâtta hisse ayırmaması illetin ortadan kalkması sebebi ile hükmün geçici olarak iptalidir. Ayette sıralanan gruptan herhangi birinin tercih edilip bir diğerinin tercih edilmemesinin ahkâmın değişmesine örnek olup olmayacağı da ayrı bir tartışma konusudur. El kesme cezasının uygulanmaması hırsızlığın kıtlık yıllarında gerçekleştiğindendir.

208

Kur'an, indiği ilk andan itibaren dinin ana kaynağını oluşturur. Din de onun üzerine bina edilmiştir. Akabinde dinî bir literatür ortaya çıkmıştır. Her ilmin bir metodu vardır. İslâm dininin anlaşılma çabası da bir yönüyle İslâm literatür geleneğinde saklıdır. Geleneğe sırt çevirmek bir usulsüzlük problemi gibi görünmektedir, dahası ilmin zeminini yok sayarak, ilmi ortadan kaldırmak olarak bile addedilebilir. Gelenek eleştirilebilir, hatalar daha iyi olmak için telafi edilebilir. Fakat bunun yolu geleneğe sırt çevirmek hatta tamamen reddetmek olmamalıdır. Ahkâmın değişimi mevzu edilirken geleneğe sırt çevirmemek değişimin önündeki engel(!) olarak kabul edilebilecek ve birçok şey de geleneğin içine dâhil edilecektir. Bize göre hadisler de bu kapsama dâhil edilerek, ahkâmın değişiminin geniş sahada olduğu kanaatini taşıyanların bu noktadaki temel zeminleri de zamanın değiştiği kabulüne dayanmaktadır. Ahmed Han ve Fazlur Rahman'ın ahkâmın değişmesi konusunda, değişimin alanını oldukça geniş tutan yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir.

Ahkâmın değişmesi konusu incelendiğinde değişimin makâsı'da değil vesâil'de gerçekleşebileceği, illeti akıl ile bilinmeyen (ibadetler, hadler, kefareter) hükümlerin değişmeye konu edilemeyeceği görülür.

Değişme, illeti ortadan kalkan hükümlerde söz konusu olabilmektedir ve bu da nesh gibi değerlendirilmemelidir. İlet tekrar ortaya çıkarsa hüküm yeniden uygulanır.

Günümüzde pozitif hukuk kuralları geçerlidir. Fakat pozitif hukuk ile İslâm hukuku ortak bir paydada buluşabilirse ahkâm ayetlerinin uygulanması önünde bir problem görünmemektedir. İslâm hukuku özelinde ne hadlerin değişmesi ne de haramların helale dönüşmesi söz konusudur. Çünkü bunlar, insan hayatına yön veren, yeryüzünde adaleti hâkim kılmaya çalışan dinin ana bünyesini oluşturan dinamiklerdir. Din sadece inanç, ibadet ve ahlâk boyutuna indirgenmemelidir. Zira bunlar asılın parçalarıdır, ahkâm ayetleri de inancı pratiğe dökme amacı taşır. Değişmesi mümkün olmayan hükümlerin zamana bağlı olarak değişebileceğini düşünmek bir yönüyle dini, ilahî olma vasfından çıkarıp içinde yaşanan zamanın telakkilerine uydurma suretiyle onu beşerî bir mahiyete indirgemek ve böylece tahrif etmek anlamına gelir.

Kaynakça

- Ahmed, Aziz *Hindistan Ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*. çev. Ahmet Küskün. İstanbul: Yöneliş Yayınları,1990.
- Ali Haydar. *Dürerü'l-hükkâm*. Beyrut: Dâru Alemi'l-Kütüb,1423/2003.
- Askalâni, İbn Hacer. *Buluğu'l Merâm*. thk. Mahir Yasin el-Fecl. Riyad: Dar'ul-Kabas,2014.
- Asrar, N. Ahmet. "Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşe'leri ve Bangladeş'in Doğuşunun Tarihçesi". *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 6, no. 1-2(1975):47-83.
- Baljon, J.M.S. *The Reforms And Religious Ideas Of Seyyid Ahmed Khan*. Lahore: Orientalia,1958.
- Bardakoğlu, Ali. "İkrah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 30-37. İstanbul: TDV Yayınları,2000.
- Bardakoğlu, Ali. "Hırsızlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 384-396.İstanbul: TDV Yayınları,1998.
- Bardakoğlu, Ali."Hapis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 54-64.İstanbul: TDV Yayınları,1997.
- Birişik, Abdülhamit. *Hind AltKıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b.Râzî . *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye- Müessesetü et-Tarihu'l-

Özkan, Modern Dönemde Seyyid Ahmed Han ve Fazlur Rahman'a göre Ahkâmın Değişmesi

Arabî,1412/1992.

Çetiner, Bedrettin." Ahkâmü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 551-552. İstanbul: TDV Yayınları,1988.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvud*. thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Kâmil Kara Belelî. Beyrut: Darü'r-Risaletü'l-Alemiyye, 1430/2009.

Erdoğan, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,2016.

Fazlur Rahman *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*. çev. Salih Akdemir. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.

Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur'ân*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları,2016.

Fazlur Rahman. *İslâm*. çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.

Görgün, Tahsin. *Anlam ve Yorum*. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn. *el-Mukni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdulfettâh Elhilu. Riyad: Darû Aleme'l-Kütüb,1417/1997.

Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn. *el-Furûk*. b.y.: Vizaratü'l Evkâfi's-Suûdiyye,1431/2010.

210

Kavak, Özgür."Modernizmin Dönüştürücü Etkisi: Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Dünyevileşmesi" *.Dîvân: İlmî Araştırmalar* 8, no.14(2003):137-164.

Kettânî, Muhammed Abdülhay. *et-Terâtîbü'l-idâriyye*. thk. Abdullah el-Halidî. Beyrut: Dâru'l Erkâm,1416/1996.

Kevserî, Muhammed Zâhid. *Maqâlâtü'l-Kevserî*. Kahire: Mektebetü't-Tevfikiyye, ts.

Köse, Saffet. "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, no.7 (2006):13-50.

Kur'ân Yolu. Erişim 16 Ağustos 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr>

Kur'ân Yolu. Erişim 17 Haziran 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr>

Kur'ân Yolu. Erişim 19 Haziran 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr>

Medkûr, Muhammed Sellâm. *Medhal el-Fikhu'ul-İslâmî*. Kahire: ed-Dâru'l-Kavmiyyeti li't Tibâati ve'n-Neşr,1384/1964.

Mevdudî, Ebu'l A'lâ. *Tefhimu'l Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. thk. Nazar b. Muhammed Ebû Kuteybe. Riyad: Dâru-t-Tayyibe,1427/2006.

Öz, Mustafa."Ahmed Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.2: 73-75.İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Özkan, Change of Ahkam According to Sayyid Ahmed Khan and Fazlur
Rahman in Modern Times

Özdemir, İbrahim. "Ahkâmın Değişmesi 'ne Farklı Bir Yaklaşım". *Marmara
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no.47 (2014): 19-42.

Özsoy, İsmail. "Faiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 110-126.
İstanbul: TDV Yayınları,1995.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed. *el-Mebsût*. tsh. Halil Meys. Beyrut: Dar'ul –
Ma'rife, 1989.

Şelebî, Mustafa. *Ta'lîlü'l-Ahkâm*. b.y.: Ezher 1947.

Yıldırım, Mustafa. *Mecelle'nin Küllî Kâideleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi
Vakfı Yayınları, 2009.